

KRZYSZTOF KIEDROWSKI



METAFILOZOFIA NEGATYWISTYCZNEJ METAFIZYKI UNITARNEJ LESZKA NOWAKA

ABSTRACT. Krzysztof Kiedrowski, *Metafilozofia negatywistycznej metafizyki unitarnej Leszka Nowaka* [Metaphilosophy of Leszek Nowak's negativistic unitarian metaphysics] edited by Andrzej Wawrzynowicz, „Człowiek i Społeczeństwo” vol. LIII: *Paradygmaty metafilozofii* [Paradigms of metaphilosophy], Poznań 2022, pp. 137–152, Adam Mickiewicz University. ISSN 0239-3271, <https://doi.org/10.14746/cis.2022.53.8>.

The theme of this paper is Leszek Nowak's reconstruction and systematization of metaphilosophy of the negativistic unitarian metaphysics described in *Being and Thought* in four volumes, published in the years 1998, 2004, 2007, 2019. The goal of the article is to contribute to the discussion on the status of metaphilosophy. Metaphilosophy is understood here as a separate dimension of every philosophical conception determining, on the one hand, how we understand the realm of objects (what we postulate), on the other hand, how we choose methods for the construction of theories and ways to legitimize them. The author tries to show that Nowak's metaphilosophy assumed in negativistic unitarian metaphysics meets exactly this definition of metaphilosophy.

Keywords: metaphilosophy, analytical philosophy, negativistic unitarian metaphysics, speculative constructivism, *Being and Thought*

Krzysztof Kiedrowski, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Wydział Filozoficzny, ul. Szamarzewskiego 89c, 60-568 Poznań, e-mail: krzysztof.kiedrowski@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6992-9537>.

Metafilozofia negatywistycznej metafizyki unitarnej

Potrzeba przeprowadzenia namysłu nad przyjmowaną metafilozofią zrodziła się w toku konstruowania systemu negatywistycznej metafizyki unitarnej, o czym wprost informuje czytelnika Leszek Nowak na początku pierwszego tomu *Bytu i myśli*¹:

Pracując nad tą książką, długo w ogóle nie doceniałem wagi problematyki metafilozoficznej, wychodząc z naturalnego w metodologii przeświadczenia, że istotne jest, jak się robi to, co się robi, nie zaś, co się mówi na swój własny temat. Dopiero w końcowym stadium pracy [...] zdałem sobie sprawę, jak ogromnie wiele w samej tej koncepcji zależy od moich wyobrażeń co do tego, czym filozofia właściwie jest i jak właściwie winna być uprawiana (Nowak, 1998: 7).

Ogół postulowanych przez Nowaka hipotez metafilozoficznych można pogrupować w trzy bloki tematyczne, które zostaną kolejno omówione: charakterystyka filozofii, filozofia wobec pozafilozoficznej aktywności duchowej człowieka, hipotezy metafilozoficzne a system negatywistycznej metafizyki unitarnej. Warto zaznaczyć, że metafilozofia negatywistycznej metafizyki unitarnej tylko w części zgodna jest z zakładaną metafilozofią wcześniejszej koncepcji Nowaka – kategoriałnej interpretacji dialektyki (por. Kiedrowski, 2018). Jest to związane głównie z odmiennym rozstrzygnięciem w obu koncepcjach kwestii stosunku filozofii do nauki oraz sposobu rozumienia filozofii jako takiej.

Podkreślenia wymaga również sposób, w jaki Nowak traktuje ważność proponowanej metafilozofii – ma ona w sposób niezbywalny charakter hipotetyczny. Jej uprawomocnienie płynie natomiast, między innymi, z samej negatywistycznej metafizyki unitarnej, tj. z mocy heurystycznej tej koncepcji, która ujawniana jest poprzez stosowanie metody parafrazy. Stawianie hipotez metafilozoficznych oraz wykazywanie poprzez konstrukcję teoretyczną ich zasadności stanowi tym samym tło dla prowadzonego namysłu filozoficznego.

¹ Trzy pierwsze tomy *Bytu i myśli* opublikowane zostały za życia autora i noszą odpowiednio podtytuły: t. 1: *Nicość i istnienie*, t. 2: *Wieczność i zmiana*, t. 3: *Enigma i rzeczywistości*. Tom czwarty, wydany pod zmienionym tytułem *Podmiot i system kulturowy* pod redakcją prof. Izabeli Nowak, ukazał się dekadę po śmierci Leszka Nowaka.

Charakterystyka filozofii

O filozofii, zdaniem Nowaka, można mówić w dwojakim sensie: „historyczno-opisowym”, dotyczącym historycznie występujących pod nazwą filozofii rozmaitych dyscyplin wiedzy, oraz „gatunkowym”, czyli właściwym. To, na czym polega filozofia w drugim rozumieniu, wyznaczone jest przez metafilozofię danego myśliciela. W przypadku autora *Bytu i myśli* kryterium decydującym o tym, czy mamy do czynienia z filozofią w rdzennym sensie czy nie, jest stosunek tkwiących u jej podstaw założeń do twierdzeń tzw. metafizyki naturalnej, hołdującej intuicjom zdroworozsądkowym. Należą do nich m.in.: „intuicja jedyności świata”, „intuicja pozytywności istnienia”, „intuicja somatyzmu”, „intuicja subiektywności świadomości” oraz „intuicja subiektywności świadomości”. Wsparte na owych intuicjach twierdzenia konstituują filozofię spolegliwą, której zasadniczym celem jest bezkrytyczne rozwijanie modelu Całości zgodnego ze zdrowym rozsądkiem. Tym, co sprawia, że zdrowy rozsądek stanowi niepożądany punkt wyjścia dla metafizyki, jest skrępowanie jego rozstrzygnięć (będących stereotypami) praktycznym wymiarem życia. Postulowana przez Nowaka filozofia w rozumieniu właściwym, czyli filozofia radykalna, powinna zatem być w punkcie wyjścia wolna od jarzma zdrowego rozsądku, co pociąga za sobą wiele konsekwencji dotyczących postulowanych twierdzeń, metody konstrukcji oraz stylu filozofowania. W świetle powyższego rozstrzygnięcia metafilozoficznego filozofia spolegliwa stanowi jedynie pozór filozofii, ponieważ nie spełnia podstawowej kulturowej funkcji filozofii – budowy alternatywnych modeli Całości.

W tym dopiero kontekście możemy przytoczyć definicję filozofii, która pojawia się w tomie trzecim *Bytu i myśli*: „Filozofia nie jest co prawda nauką, ale jest pokrewną nauce sztuką myślenia dyskursywno-spekulatywnego tworzącą w miejsce teorii systemy” (Nowak, 2007: 195). Występujący w powyższej definicji aspekt spekulatywności wskazuje na to, że mowa tu o filozofii w rozumieniu gatunkowym – filozofii radykalnej. Negatywistyczna metafizyka unitarna – jako filozofia radykalna – stanowi efekt konstruktywizmu spekulatywnego, czyli metodycznie prowadzonego namysłu nad hipotezami sprzecznymi z intuicjami zdroworozsądkowymi: hipotezą atrybutywnizmu, hipotezą negatywizmu i hipotezą pluralizmu światowego².

² Wstępne omówienie ideowych podstaw metafizyki unitarnej zob. Nowak, 1998: 99–138. Skrótowe przedstawienie części przedmiotowej negatywistycznej metafizyki unitarnej zob. Kiedrowski, 2010.

Nowak wielokrotnie w *Bycie i myśli* podkreśla, że „wrażenie dziwaczności” twierdzeń filozofii radykalnej nie jest wynikiem specjalnych zabiegów retorycznych czy sofistycznych, ale wynika z jej pierwotnego odrotu od naturalnej, w rozumieniu zarówno kulturowym, jak i gatunkowym, perspektywy ludzkiej. Żywo przypomina to stwierdzenie Leszka Kołakowskiego: „Filozof współczesny, który nigdy nie miał poczucia, że jest szarlatanem, to umysł tak płytki, że dzieła jego nie są pewnie warte czytania” (Kołakowski, 2012: 5). „Dziwaczność” stanowi zatem pierwsze znamię filozofii w rozumieniu gatunkowym. Znamieniem drugim jest natomiast właściwa wyłącznie filozofii perspektywa Całości. Tak zwana całość naukowa, religijna czy artystyczna jest zawsze już nakierowaniem na pewną część Całości, z której czyni się właściwy danej dziedzinie horyzont poznawczy. Jednakże owe „całości” stanowią tylko fragmenty Całości w rozumieniu filozoficznym. Myliłby się jednak ten, kto chciałby zarzucić autorowi *Bytu i myśli* dogmatyczne i „totalitarne” tendencje w myśleniu i w proponowanym przez niego projekcie. W ramach błyskotliwej krytyki postmodernizmu Nowak wykazuje (1998: 13–62), że Całość jest swoistym i wyłącznym przedmiotem filozofii, ale jednocześnie filozofowie mogą proponować – co najwyżej – hipotezy ujawniające jej naturę. Układają się one w systemy stanowiące modele Całości, których prawdziwości dowieść nie możemy. Z tego względu filozofia winna być polem wolnego i krytycznego namysłu, pozbawionego dodatkowo wszelkich dogmatycznych roszczeń. W omawianym projekcie metafizyki brak więc miejsca dla jakiegokolwiek agresji intelektualnej. Wspomnianego warunku nie spełnia natomiast filozofia spolegliwa; opiera się ona wszakże na oczywistości (zdroworozsądkowej) i powszechnym pragmatycznym ugruntowaniu. Zakwestionowanie naturalnego punktu wyjścia to tym samym atak na dominujący horyzont rozumienia.

Występowanie obok siebie filozofii spolegliwej i radykalnej stanowi wyraz obecnego od zarania filozofii pluralizmu teoretycznego. Zdaniem Nowaka jest to fundamentalna własność filozofii, której niezrozumienie prowadzi do obecnych w historii filozofii wszelkich form dogmatyzmu. A ponieważ przedmiotem każdej metafizyki jest Całość, to modele metafizyczne powinny przy tym stanowić systemy, w ramach których przedstawiana jest jej jednorodna wizja. Kulturowa funkcja filozofii sprowadza się zatem do konstruowania całościowych systemów, różniących się od systemu metafizyki naturalnej. Każda propozycja filozoficzna jest pod względem teoretycznym równie cenna, o ile stanowi spójny horyzont interpretacji możliwie wielu obszarów Całości.

Proponowany system może przy tym być opracowany w rozmaity sposób. Związane jest to ze złożoną strukturą systemu filozoficznego. Autor *Bytu i myśli* proponuje wyróżnić trzy poziomy dyskursu filozoficznego: metaforyczny, ideowy i eksplikacyjny (Nowak, 1998: 86–95). Poziom metaforyczny to rdzeń propozycji filozoficznej, stanowiący o jej głębi. Poziom ideowy polega natomiast na dookreśleniu i rozbudowaniu danej metafory w pewnym kierunku. Metafora stanowi tym samym punkt wyjścia dla wielu możliwych jej dookreśleń. Poziom eksplikacyjny pozwala z kolei na precyzyjne wyrażenie proponowanych idei poprzez rozbudowę spójnego języka technicznego. Owym trzem poziomom odpowiadają trzy style filozofowania (metaforyczny, pojęciowy i eksplikacyjny), które zdaniem Nowaka są komplementarne. Występujący w filozofii konflikt między „analitykami” dowartościowującymi styl eksplikacyjny i „syntetykami” uznającymi za najważniejszy poziom ideowy i/lub metaforyczny jest wynikiem nieporozumienia i braku intelektualnej życzliwości z obu stron:

Optimum filozoficzne to radykalność idei połączona z analityczną argumentacją. Zachodzi nieuchronna opozycja między filozofią radykalną a spolegliwą. Nie ma żadnej opozycji między „filozofią syntetyczną” a „filozofią analityczną”. Najlepsza filozofia to „syntetyczne” myśli „analitycznie” opracowane i wyłożone (Nowak, 1998: 95).

Wiele powyższych rozstrzygnięć wskazuje na to, że proponowana metafilozofia ma charakter (neo)klasycyzujący w zakresie ujmowania filozofii w jej odrębności i swoistości. Jednakże preferowana przez Nowaka analityczna tradycja filozoficzna, a także charakterystyczna dla paradygmatu lingwistycznego świadomość wagi problemów związanych z językiem, będącym jedynym dopuszczalnym przez autora *Bytu i myśli* „tworzywem” filozoficznym, mają równie fundamentalne znaczenie dla zdecydowanie współczesnego ujęcia kwestii waloryzacji koncepcji filozoficznych. Punktem wyjścia jest tu uznanie niewspółmierności logicznej zachodzącej między językami odmiennych koncepcji filozoficznych (Nowak, 1998: 77). Pierwotność filozofii (metafizyki) w porządku rozumienia powoduje, że nie można sformułować koncepcji bardziej elementarnej. Jako rozwiązanie problemu porównywania odmiennych systemów filozoficznych proponuje Nowak stosowanie metody parafrazy. Jako wzorcową ilustrację wykorzystania tej metody wskazuje Ajdukiewiczowską parafrazę idealizmu Rickerta (Ajdukiewicz, 1985: 264–277). Parafraza stanowi „hermeneutyczne okno” danego systemu na koncepcje odmienne. Polega ona na usensownieniu zewnętrznego twierdzenia w aparacie konceptualnym koncepcji macierzystej oraz

ustaleniu, czy z założeń owej koncepcji wynika sparafrazowane twierdzenie (parafraza pozytywna) czy jego negacja (parafraza negatywna). Parafrazowanie twierdzeń alternatywnych stanowi jedyną możliwość zestawiania ze sobą koncepcji filozoficznych. Podkreślenia w tym kontekście wymagają następujące kwestie:

1. brak możliwości sparafrazowania danego twierdzenia jest znamieniem słabości koncepcji macierzystej, a nie parafrazowanej;

2. kryterium waloryzacji systemów filozoficznych: system odznacza się tym większą mocą heurystyczną, im więcej parafraz pozytywnych można w nim przeprowadzić³;

3. z przeprowadzonej parafrazy (pozytywnej lub negatywnej) nie można nic wnosić o prawdziwości lub fałszywości twierdzeń właściwych dla koncepcji parafrazowanej.

Okazuje się zatem, że w świetle proponowanych przez Nowaka rozstrzygnięć żadna koncepcja filozoficzna nie ma statusu koncepcji wyróżnionej (nadrzędnej). O wartości danej koncepcji świadczy jej zdolność parafrazowania koncepcji alternatywnych, ponieważ stanowi ona wyraz głębi wyjściowej metafory, słuszności jej ideowej eksplikacji oraz wystarczająco precyzyjnego języka technicznego koncepcji. Niezależnie jednak od stopnia mocy heurystycznej danej koncepcji nie pozwala ona na rozstrzygnięcie prawdziwości bądź fałszywości koncepcji alternatywnych – wszystkie one pozostają hipotetycznymi modelami Całości. Rozwiązanie to z jednej strony podtrzymuje tezę o wielości i niewspółmierności koncepcji filozoficznych, a z drugiej zabezpiecza przed wszelkimi dogmatycznymi roszczeniami ich autorów.

W świetle powyższej rekonstrukcji omówienia wymaga jeszcze kwestia stosunku filozofii do światopoglądu. W tym punkcie, jak sądzę, autor *Bytu i myśli* w znaczący sposób oddala się od źródłowego, tj. greckiego, sposobu rozumienia filozofii. Rozstrzygnięcia światopoglądowe, zdaniem

³ Wspomniana kwestia jest dość złożona. Autor *Bytu i myśli* w pierwszym tomie utrzymywał, że bardziej wartościowa jest możliwość przeprowadzenia jakiegokolwiek parafrazy (pozytywnej lub negatywnej) niż żadnej. W tomie drugim uznał jednak, że bardziej wartościowe dla systemu są parafrazy pozytywne. Jest to o tyle niezrozumiałe, że radykalność koncepcji ujawnia się raczej w parafrazach negatywnych. W tomie czwartym natomiast przyjmuje, że od strony poznawczej bardziej wartościowy jest system umożliwiający przeprowadzenie pozytywnych lub negatywnych parafraz, natomiast spośród dwóch systemów wykazujących zbliżoną liczbę parafraz negatywnych poznawczo wyżej stoi ten, który umożliwia przeprowadzenie większej liczby parafraz pozytywnych pozostałych systemów metafizycznych (Nowak, 2019: 11). Słabym punktem tego rozwiązania jest, jak sądzę, proponowane kryterium ilościowe.

Nowaka, nie powinny mieć żadnego wpływu ani na wyjściowe założenia danej filozofii (wtedy stałaby się ona ideologią), ani na kierunek konstrukcji koncepcji, ani wreszcie na stwierdzenie jej wartości teoretycznej. Nowak zrywa tym samym w ramach proponowanego przez siebie konstruktywizmu spekulatywnego z szeroko pojmowaną funkcją aksjologiczną filozofii. Filozofowie nie powinni kształtować życia innych ludzi, ponieważ ich namysł ma wartość wyłącznie teoretyczną (dotyczy to w szczególności metafizyki); w przeciwnym razie nie jest to namysł wolny. Filozofowanie nie ma więc wspierać człowieka na drodze do jego doskonałości (kształtowanie duszy człowieka poprzez filozofię było integralną częścią greckiej paidei), lecz rozwijać przyrodzoną człowiekowi poprzez język zdolność spekulacji. Podobnie zatem jak w działalności artystycznej, filozofia spełnia się w samym akcie filozofowania, tj. w Arystoteleskim postulacie teoretycznego ideału dociekania prawdy dla niej samej, z tym jednak zastrzeżeniem, że prawda – w świetle omawianej metafilozofii – ograniczona jest do aparatu konceptualnego danego systemu filozoficznego.

O filozofii analitycznej

Kwestia stosunku Leszka Nowaka do tradycji analitycznej w filozofii wymaga odrębnego omówienia, ponieważ w zasadzie cały projekt negatywistycznej metafizyki unitarnej, jakkolwiek mieści się on i programowo pozostaje w nurcie filozofii analitycznej, można uznać za próbę reformy owego nurtu:

Filozofia analityczna wymaga sanacji filozoficznej – pod tym tylko warunkiem okaże swą przydatność dla budowy nowych systemów filozoficznych, a w rezultacie pod tym tylko warunkiem da się uratować przeprowadzona przez nią w ubiegłym stuleciu rewolucja metafilozoficzna. Potrzebna jest więc tej najbardziej wpływowej dzisiaj orientacji bezlitosna krytyka filozoficzna realizowana za pomocą analitycznej metafilozofii. Metodę analityczną trzeba zwrócić przeciw filozofii analitycznej w interesie filozofii jako całości – takie jest przesłanie metafilozoficzne negatywistycznej metafizyki unitarnej (Nowak, 2004: 16).

Krytyka analitycznego stylu filozofowania poprzepłataną jest również licznymi słowami uznania dla jego teoretycznej doniosłości. Cóż zawdzięczamy tradycji analitycznej? Zdaniem Nowaka styl analityczny wprowadził do dyskursu filozoficznego, poprzez stosowanie środków logicznych, niespotykaną dotąd w historii filozofii jasność i precyzję (Nowak, 2004: 119). W efekcie – zwłaszcza w perspektywie filozofii XIX-wiecznej – nastąpił

w filozofii gwałtowny wzrost poziomu subtelności rozważań, pozwalający na intersubiektywną sprawdzalność konkluzywności argumentacji. Od strony teoretycznej taka sytuacja sprzyja uczciwości intelektualnej poprzez eliminację rozmaitych form (pozalogicznych) perswazji oraz stanowi opór wobec „mętniactwa” skrywającego brak rzeczywistej filozoficznej głębi (o które Nowak oskarża szczególnie myśl postmodernistyczną). Słowem, analityczne techniki filozoficzne umożliwiają rzeczywisty postęp w filozofii i dlatego ich eliminacja z niej, a tym samym poziomu eksplikacyjnego, jest niepożądana.

Pozytywne aspekty analitycznego stylu filozofowania nie mogą jednak przesłaniać jego niewłaściwych – w świetle sposobu rozumienia filozofii gatunkowej – tendencji. Są nimi: jałowa precyzja, uznawanie filozofii (metafizyki) spolegliwej za właściwy horyzont refleksji filozoficznej oraz bezkrytyczne przejmowanie rozstrzygnięć naukowych jako podstawy takiej refleksji. Zarzut „jałowej precyzji” (Nowak, 1998: 84–85) pojawia się w kontekście opracowywania, przy wykorzystaniu technik logicznych, idei pospolitych i płytkich. Subtelność, którą wprowadza wyrafinowany dowód logiczny, jawi się jako redundantna koloratura – dowód tezy uznawanej powszechnie za oczywistą jest z poznawczego punktu widzenia zbędny. Tymczasem to właśnie głównie trywialne oraz płytkie idee opracowywane były i są w duchu analitycznym. Dlatego właśnie w filozofii analitycznej dominują nurty: empirystyczny, instrumentalistyczny, pragmatyczny i relatywistyczny, które w sposób jawny sympatyzują ze stanowiskiem uznającym zdrowy rozsądek za naturalny i właściwy punkt odniesienia. Natomiast idee wykraczające poza niego, w tym również filozofie klasyczne, porzucane są i traktowane jako wynik filozoficznego marzycielstwa rozumu i mętnej spekulacji.

Znacząca część filozofii analitycznej przybiera bardziej wyszukaną postać filozofii scjentystycznej. Ten pozorny rozbrat ze zdrowym rozsądkiem (przekonanie o monopolu poznawczym nauki ma wszakże taki właśnie charakter) prowadzi w konsekwencji do znacznie groźniejszej formy dogmatyzmu. Filozofowie dysponują wtedy już nie tylko naukową metodą, lecz także naukowo udowodnioną treścią, co stawia ich ponad wszelkimi niedojrzałymi i przestarzałymi rodzajami refleksji filozoficznej. Filozofia, przeprowadzając rozliczne badania szczegółowe, staje się tym samym „przyboczną” nauki, korzystając z jej kulturowo usankcjonowanego autorytetu.

Powyższe negatywne tendencje nie wyczerpują oczywiście historycznego dorobku nurtu analitycznego w filozofii, ale są punktem wyjścia do sformułowania i – poprzez konstrukcję negatywistycznej metafizyki unitarnej – próby

przeprowadzenia pozytywnego programu uzdrowienia filozofii analitycznej. Sprowadza się on zasadniczo do dwóch punktów: konstruowania w sposób wolny radykalnych systemów filozoficznych przy użyciu narzędzi analitycznych oraz otwarcia się na filozofię klasyczną i inne (pozafilezoficzne) dziedziny ducha ludzkiego: naukę, literaturę, poezję, sztukę, religię czy magię. Postulat pierwszy jest wynikiem połączenia metafilezoficznych twierdzeń Nowaka dotyczących sposobu rozumienia filozofii gatunkowej, jej postaci i funkcji, którą filozofia pełni w kulturze, oraz wyróżnienia stylu analitycznego, jako najbardziej pożądanego z perspektywy poznawczej. Jego realizacja (konstrukcja systemu filezoficznego) stanowi konieczny, lecz niewystarczający warunek dla spełnienia postulatu drugiego. Warunek drugi to stosowanie metody parafrazy, umożliwiającej otwarcie się koncepcji filezoficznej na odmienne idee, przy jednoczesnym sprawdzeniu mocy heurystycznej proponowanej konstrukcji. W ten sposób filozofia pozostanie autonomiczną działalnością intelektualną proponującą niestandardowe modele myślenia o Całości:

Jeśli filozofia ma pełnić swoją kulturową funkcję mnożenia wielości dyskursów, musi wzbogacić warstwę metaforyczną i ideową dyskursu o warstwę analityczną, a więc połączyć myśl syntetyczną z analityczną jej werbalizacją i stylem argumentacji. Zakłada to z jednej strony proces rzeczowy zaniku monopolu empirystycznego w społeczności filozofów analitycznych i odradzania się w analitycznych szatach innych orientacji tradycyjnych, a także kształtowania się nowych – już na poziomie metaforyczno-ideowym – orientacji filezoficznych. Z drugiej strony zakłada to obrastanie rozmaitych orientacji syntetycznych w coraz to nowe techniki analityczne. W wyniku obu tych procesów powstanie – być może, a miejmy nadzieję, że tak się stanie – nowa sytuacja doktrynalna w filozofii. Pod względem rzeczowym liczba orientacji filezoficznych ulegnie zwielokrotnieniu, każda z nich musi jednak osiągnąć poziom eksplikacyjny dyskursu. Tego przynajmniej należałoby sobie życzyć (Nowak, 2004: 487).

Filozofia a pozafilezoficzne aktywności duchowe człowieka

Nowak poświęca w *Bycie i myśli* wiele uwagi próbom wykazania swoistości i autonomii filozofii. Wprawdzie można wskazać na podobieństwo np. między filozofią a nauką w zakresie metody, między filozofią a sztuką w zakresie ujawniania rozmaitych światów czy między filozofią a religią w zakresie przedmiotu (Bóg/Absolut), lecz wszelka próba trwałego powiązania jakiegokolwiek

dyscypliny pozafilozoficznej z filozofią traktowana jest przez Nowaka jako nadużycie i jej wypaczenie. Z drugiej strony systemy filozoficzne powinny być na tyle głębokie i heurystycznie płodne, by móc w nich parafrazować rozmaite idee pochodzące z odrębnych obszarów kultury ludzkiej (nauki, literatury, poezji, religii czy magii).

Szczególnym zainteresowaniem Nowaka cieszy się relacja pomiędzy nauką a filozofią. Wielokrotnie w *Bycie i myśli* krytykuje stanowisko scjentyistyczne, które było autorowi kategoriałnej interpretacji dialektyki bliskie w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych ubiegłego wieku. Perspektywa naukowa w sposób wyjątkowy może stanowić przeszkodę w konstruowaniu metafizyki radykalnej, o ile traktowana jest jako trwały punkt odniesienia dla doboru wyjściowych definicji i twierdzeń oraz oceny ich prawomocności.

Tymczasem filozofia nie jest nauką i stać się nią nie może. Co prawda, jak niezmiennie utrzymuje Nowak od czasu przeprowadzania refleksji nad metodą naukową (działalność tzw. poznańskiej szkoły metodologicznej), w filozofii powinno się stosować metodę idealizacji i konkretyzacji, będącą jedną z podstawowych procedur badawczych (Nowak, 2019: 326–351). Efektywność tej metody na polu humanistyki wielokrotnie starał się on wykazać, budując za jej pomocą odległe od siebie (pod względem przedmiotowym) koncepcje: idealizacyjnej teorii nauki (Nowak, 1977), racjonalnego prawodawcy (Nowak, 1973), kategoriałnej interpretacji dialektyki (Nowak, 1976; 1978), nie-Marksowskiego materializmu historycznego (Nowak, 1991) i wreszcie negatywistycznej metafizyki unitarnej (Nowak, 1998; 2004; 2007). Naukowość w filozofii, oprócz wspólnej metody, powinna być również obecna, zdaniem Nowaka, w stylu uprawiania filozofii. Tłumaczy to omówiony powyżej pozytywny stosunek do obecności analitycznego stylu w filozofii, wprowadzającego jasność, precyzję i rzetelność w przeprowadzaniu argumentacji i konstruowaniu koncepcji filozoficznej. Ani jednak metoda idealizacji i konkretyzacji, ani styl analityczny nie czynią z filozofii nauki.

Po pierwsze, filozofia w rozumieniu gatunkowym programowo zrywa z twierdzeniami zdroworoządkowymi, podczas gdy nauka wychodzi od nich, a koryguje je dopiero wówczas, gdy jest do tego zmuszona: „Nauka respektuje ludzkie intuicje, filozofia je kwestionuje. Nauka jest krytyczna w punkcie dojścia, ale dogmatyczna (w stosunku do preteoretycznych intuicji) w punkcie wyjścia. Filozofia jest – winna być – krytyczna wobec całego obszaru oczywistości” (Nowak, 1998: 70–71). Powyższe rozpoznanie tłumaczy, dlaczego scjentyistycznie zorientowane filozofie nie zaproponowały radykalnych i całościowych modeli Całości, lecz – na wzór pracy naukowej – pozostawiły po sobie wielość niepowiązanych ze sobą ideowo

i powolnych zdrowemu rozsądkowi namysłów nad poszczególnymi aspektami owej Całości.

Po drugie, nawet jeśli nauka rozpoczyna od „odważnych hipotez”, co częściowo wymusza zresztą charakter metody idealizacji i konkretyzacji, to i tak pozostaje ona w horyzoncie wymiaru praktycznego, od którego – ze względu na swą kulturową funkcję – nie może ostatecznie abstrahować. Praktyczne kryterium prawdy z jednej strony wymusza konieczność wykazania zgodności teorii z doświadczeniem, a z drugiej zawęża Całość do podejmowanej dziedziny badań. To, co swoiste i pożądane dla postępowania naukowego, nie jest jednak takie, przy zakładanej przez Nowaka metafilozofii, dla filozofii.

Postulat autonomii filozofii stosuje się również do odmiennych pozafilozoficznych obszarów działalności człowieka, którym przyświecają swoiste przedmioty i cele. Różne filozofie: nauki, religii, sztuki, kultury i innych dziedzin, wprowadzają wiele istotnych idei i interpretacji, wspomagając tym samym właściwą dla danej dziedziny aktywność poznawczą. Rzecz w tym, że filozofia nie powinna na tym poprzestawać, ponieważ traci wówczas własną swoistość i niezależność. Kulturową funkcją filozofii jest bowiem konstruowanie możliwie wielu alternatywnych systemowych modeli Całości, wolnych od pozafilozoficznych autorytetów (naukowych, religijnych etc.), zdroworozsądkowych rozstrzygnięć oraz praktycznego wymiaru życia człowieka.

Negatywistyczna metafizyka unitarna jako metafizyka radykalna

Można wskazać co najmniej dwa ideowe źródła negatywistycznej metafizyki unitarnej: kategoriałną interpretację dialektyki (Nowak, 1976; 1978) oraz metodę idealizacji i konkretyzacji (Nowak, 1977; Nowakowa i Nowak, 2000). Opracowanie kategoriałnej interpretacji dialektyki umożliwiło *explicite* wykazanie ograniczeń: materializmu, substancjalizmu i monizmu światowego (Nowak, 1998: 107–110). Natomiast metoda idealizacji i konkretyzacji stała się wprost inspiracją dla idei: atrybutywizmu (pojęcia „czynnik” i „wielkość” należą do pojęć podstawowych idealizacyjnej teorii nauki), negatywizmu (idea „założenia idealizującego” i „związku istotnościowego”) oraz pluralizmu światowego (wyidealizowane modele nie odnoszą się wprost do „świata aktualnego”).

Punktem wyjścia dla wyjaśnienia programu metafizyki unitarnej jest zaproponowane przez Nowaka rozróżnienie na dwie zasadnicze tendencje myślowe, obecne w filozofii od czasów jej powstania. Mowa o „dystynktywizmie” i „unitaryzmie” determinujących u samych podstaw każdą

koncepcję filozoficzną (Nowak, 1998: 99–107). Dystynktywizm to sposób budowania koncepcji filozoficznej zakładający, że podstawa uniwersum jest w pewien sposób zróżnicowana. Jedność jest w tym ujęciu czymś wtórnym i znajduje swoje ugruntowanie w pierwotnej wielości. Unitaryzm natomiast proponuje strategię odwrotną – filozof poszukuje pierwotnej jedności, w ramach której odnaleźć można rozmaite i naturalne podziały tego, co jest. Wskazane sposoby myślenia w historii filozofii wykorzystywane były zarówno do konstruowania filozofii spolegliwych, jak i radykalnych. Współcześnie, zdaniem Nowaka, to unitaryzm w sposób bardziej zasadny umożliwia zbudowanie filozofii radykalnej i bliższy jest dzisiejszemu namysłowi spekulatywnemu. Konstrukcja negatywistycznej metafizyki unitarnej ma na celu zaproponowanie modelu jednolitej atrybutywistycznej całości, który będzie stanowić wspólny horyzont dla tradycyjnych dystynkcji pojęciowych i bytowych, określanych przez Nowaka mianem „pentagonu platońskiego”: I. ciała – obiekty pozacielesne, II. idee – konkrety, III. byty nadprzyrodzone – byty przyrodzone, IV. przedstawienia – byty przedstawiane, V. byty kulturowe (znaki) – byty naturalne (Nowak, 1998: 101–107):

Oto więc program metafizyki unitarnej: spróbować wyjść poza pentagon platoński ku jakiejś jedności, a dopiero potem rozważyć, czy odnaleźć się w niej dają tradycyjne podziały metafizyczne. A raczej – czy dają się w niej sparafrazować (Nowak, 1998: 105).

Wskazane powyżej „rozbiory platońskie” zostały zniesione przez autora *Bytu i myśli* w następującej kolejności: II. (Nowak, 1998: 188–189), III. (Nowak, 1998: 350), I. (Nowak, 2007: 557–559), IV. (Nowak, 2019: 237) i V. (Nowak, 2019: 289–290). Tym samym można uznać, że zasadniczy cel negatywistycznej metafizyki unitarnej został osiągnięty.

Główne idee negatywistycznej metafizyki unitarnej, rozwijane i prezentowane w *Bycie i myśli*, wyeksponowane zostały przez Nowaka poprzez określenie tej koncepcji mianem „pluralistycznego atrybutywizmu negatywistycznego” (Nowak, 1998: 130–134). Metafora ta jest wynikiem hipotetycznego zakwestionowania trzech dogmatów metafizyki standardowej: „dogmatu jedyności świata”, „dogmatu substancjalizmu” oraz „dogmatu pozytywności”. Obraz uniwersum negatywistycznego – rozwijającego hipotezy: pluralizmu światowego (prowadzącej do suprarealizmu (realizmu radykalnego, Nowak, 1998: 36–38; 2019: 265–267)), atrybutywizmu (antysubstancjalizmu) i negatywizmu (negatywności metafizycznie nieredukowalnej do pozytywności) – skonstruowany został, jak utrzymuje Nowak, przy zastosowaniu metody idealizacji i konkretyzacji, przy czym konstrukcja

modelowa dotyczy I części systemu, tzw. metafizyki przedmiotowej (Nowak, 1998; 2004; 2007); przedstawiając metafizykę podmiotową (Nowak, 2019), autor rezygnuje z ujęcia modelowego⁴. System negatywistycznej metafizyki unitarnej obejmuje opracowanie następujących kategorii metafizycznych: Bytowość (model I (MI)), istnienie i istotność (MII), związek przyczynowy (MIII), zmiana (MIV), czas (MV), wieczność (MVI), byty osobliwe: Absolut, enigma bytowości (MVII), Rzeczywistość i rzeczywistości (MVIII), ciało proste (MIX), prawda, myśl, umysł, podmiot (metafizyczny), znak oraz szkicowe przedstawienie elementów epistemologii unitarnej (poznanie naukowe, poznanie artystyczne, poznanie religijne).

Proponowane na gruncie negatywistycznej metafizyki unitarnej tezy, ze względu na zakładaną metafilozofię, mają status wyłącznie hipotetyczny, toteż system metafizyki negatywistycznej jako całość stanowi hipotetyczną alternatywę dla równie hipotetycznej metafizyki standardowej. Nowak wskazuje przy tym cztery typy argumentów przemawiających za danym systemem filozoficznym:

1. aparat konceptualny respektuje kryteria adekwatności zakładane dla systemu;
2. w aparacie konceptualnym danego systemu można zrekonstruować i rozwiązać określone problemy filozoficzne;
3. aparat konceptualny systemu umożliwia parafrazę systemów alternatywnych;
4. można odnaleźć dla danego systemu potwierdzenie pozafilozoficzne, gdyż pozwala on na swoistą interpretację pewnych przynajmniej pozafilozoficznych zjawisk (Nowak, 1998: 444–445).

Spośród nader licznych prób wykazania filozoficznej zasadności przyjętych przez autora *Bytu i myśli* radykalnych hipotez metafizycznych i ich konsekwencji wskaźmy (uwzględniając powyżej wymienione typy argumentów wspierających koncepcję filozoficzną) przykładowo następujące:

1. kryteria adekwatności dla pojęcia zmiany (Nowak, 2004: 83–84): „(Z1) każda zmiana jest przeistoczeniem, ale są przeistoczenia, które nie są zmianami”, „(Z2) zanik (*resp.* powstanie) sytuacji jest odistoczeniem,

⁴ W pracy *Metodologiczne podstawy negatywistycznej metafizyki unitarnej Leszka Nowaka* (Kiedrowski, 2013: 42–70) poddałem krytyce twierdzenie, jakoby metodą konstrukcyjną negatywistycznej metafizyki unitarnej stosowaną przez Nowaka była metoda idealizacji i konkretyzacji. Wykazuję, że autor *Bytu i myśli* stosuje metodę pokrewną – abstrakcji i odabstrakcyjniania. Nawet jeśli krytyka ta jest zasadna, to raczej natury metodologicznej i konstrukcyjno-konceptualnej przemawiające za systemem negatywistycznej metafizyki unitarnej pozostają w mocy (por. Nowak, 2007: 683–684).

tj. przeistoczeniem typu II (*resp.* wyistoczeniem, tj. przeistoczeniem typu III), ale nie na odwrót”, „(Z3) zmianom podlegają wyłącznie sytuacje elementarne”; kryteria adekwatności dla pojęcia ciała prostego: samoistość, finalność, samomanifestacja (Nowak, 2007: 317–321);

2. różnorodna natura obiektów: idee, fikcje, rzeczy (MI); kwestia stopniowości istnienia (MII); kwestia pozytywności czasu (MV); natura Absolutu (MVII); dynamika bytowości – Rzeczywistość (MVIII); zagadnienie prawdy bezwzględnej i prawdy względnej (Nowak, 2019: 32–36);

3. parafrazy pojęcia istnienia Quine’a–Leśniewskiego, Twardowskiego, Meinonga, Bergmanna (Nowak, 1998: 283–292), parafraza platońskiej koncepcji wieczności i zmienności (Nowak, 2004: 420–438), parafraza teodycei Jana Szkota Eriugeny (Nowak, 2019: 417–430);

4. zjawisko przyczynowości zaniechania (Nowak, 1998: 370–372), zagadnienie strzałki czasu (Nowak, 2004: 330–335), zagadnienie istnienia duchów (Nowak, 2007: 565–569), zagadnienie natury myślenia magicznego (Nowak, 2019: 389–403).

W świetle tych przykładów można uznać, że testowanie mocy heurystycznej negatywistycznej metafizyki unitarnej – ze względu na zakładaną przez Nowaka metafizykę – miało charakter kompletny, a jego wynik wypadł dla tej koncepcji pomyślnie.

Metafilozofia jako integralna część koncepcji filozoficznej

Z przedstawionej metafilozofii, jakkolwiek nie zostało to *explicite* wyrażone przez Leszka Nowaka, wyłania się triadyczna struktura koncepcji filozoficznej obejmująca trzy płaszczyzny: metafilozoficzną, metodologiczną i przedmiotową (postulatywną). Każda z wymienionych płaszczyzn zawiera twierdzenia dotyczące innego aspektu danej koncepcji.

I. płaszczyzna metafilozoficzna:

- obejmuje twierdzenia dotyczące sposobu rozumienia filozofii (postulowanego sposobu jej uprawiania, historycznego znaczenia, funkcji kulturowej itp.),
- obejmuje twierdzenia dotyczące postulowanej dla danej koncepcji metody konstrukcji i dopuszczalnych sposobów uprawomocnienia zarówno poszczególnych twierdzeń, jak i koncepcji jako całości,
- obejmuje twierdzenia wyznaczające horyzont dla płaszczyzny postulatywnej: „zasadnicza metafora koncepcji”, kryteria adekwatności, rozstrzygnięcia wewnątrzkonceptyjne;

II. płaszczyzna metodologiczna:

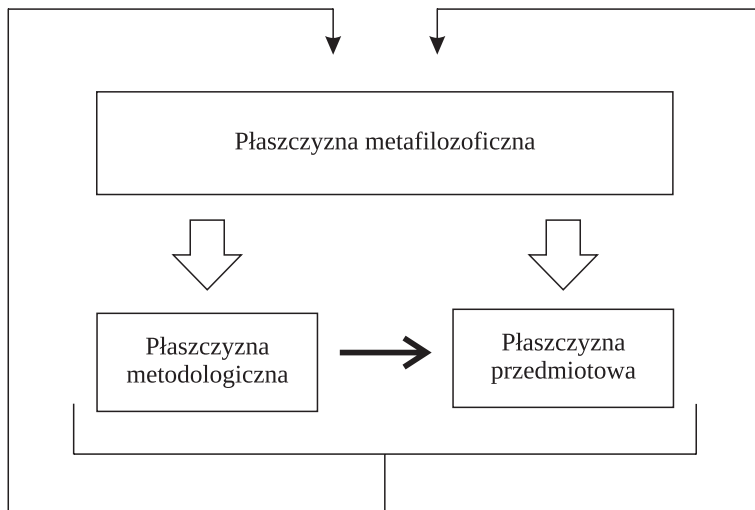
- dostarcza formalno-metodologicznego szkieletu danej koncepcji,
- obejmuje twierdzenia przedstawiające ugruntowanie oraz poprawne stosowanie swoistej dla danej koncepcji metody jej konstrukcji (o ile taka jest zakładana);

III. płaszczyzna postulatywna (przedmiotowa):

- obejmuje postulaty znaczeniowe dla pojęć pierwotnych,
- zawiera definicje i twierdzenia wprowadzane do koncepcji zgodnie z zakładaną metodologią.

Z zestawienia wynika, że płaszczyzna metafizyczna wpływa bezpośrednio zarówno na płaszczyznę metodologiczną, jak i postulatywną, a płaszczyzna metodologiczna wyznacza metodyczną konstrukcję płaszczyzny postulatywnej.

Istotnym aspektem tej struktury jest uprawomocniający ruch zwrotny. Głównym sposobem pozwalającym wykazać zasadność postulowania danego zestawu hipotez metafizycznych jest budowa opierającej się na nim koncepcji (rozbudowa płaszczyzn II i III). Efektywność zakładanej metody konstrukcji powinna prowadzić do sformułowania płaszczyzny postulatywnej, której moc heurystyczna przemawia z kolei (lub nie) za wyjściowymi hipotezami metafizycznymi. Okazuje się zatem, że metodycznie rozwijana koncepcja (płaszczyzny II i III łącznie) stanowi częściowe potwierdzenie postulowanej metafizyki (rys.).



Rys. Struktura koncepcji filozoficznej.

Źródło: opracowanie własne.

Pod model struktury koncepcji filozoficznej zaprezentowany na rysunku z pewnością podpada negatywistyczna metafizyka unitarna Leszka Nowaka, co zostało wykazane w niniejszych analizach. Kolejnym zadaniem badawczym byłoby sprawdzenie pod tym kątem innych koncepcji filozoficznych, zwłaszcza nienależących do analitycznego nurtu filozofii.

Literatura

- Ajdukiewicz, K. (1985). *Język i poznanie*, t. 1. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Kiedrowski, K. (2010). *Zarys negatywistycznej metafizyki unitarnej*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie.
- Kiedrowski, K. (2013). *Metodologiczne podstawy negatywistycznej metafizyki unitarnej Leszka Nowaka*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Instytutu Filozofii UAM.
- Kiedrowski, K. (2018). Metafilozofia Leszka Nowaka w kategoriałnej interpretacji dialektyki i negatywistycznej metafizyce unitarnej. W: G. Króliczak, K. Łastowski, Ł. Przybylski, P. Przybysz, M. Urbański (red.), *Filozof w krainie umysłów. Profesorowi Andrzejowi Klawiterowi w darze* (ss. 485–496). Poznań: Wydawnictwo Naukowe WNS.
- Kołąkowski, L. (2012). *Horror metaphysicus*. Kraków: Wydawnictwo Znak.
- Nowak, L. (1973). *Interpretacja prawnicza. Studium z metodologii prawoznawstwa*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Nowak, L. (1976). *Wykłady z filozofii marksistowskiej*, t. 1: *Dialektyka*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Nowak, L. (1977). *Wstęp do idealizacyjnej teorii nauki*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Nowak, L. (1978). *Wykłady z filozofii marksistowskiej*, t. 2: *Ontologia i epistemologia*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Nowak, L. (1991). *U podstaw teorii socjalizmu*, t. 1–3. Poznań: Wydawnictwo Nakom.
- Nowak, L. (1998). *Byt i myśl. U podstaw negatywistycznej metafizyki unitarnej*, t. 1: *Nicość i istnienie*. Poznań: Zysk i S-ka Wydawnictwo.
- Nowak, L. (2004). *Byt i myśl. U podstaw negatywistycznej metafizyki unitarnej*, t. 2: *Wieczność i zmiana*. Poznań: Zysk i S-ka Wydawnictwo.
- Nowak, L. (2007). *Byt i myśl. U podstaw negatywistycznej metafizyki unitarnej*, t. 3: *Enigma i rzeczywistości*. Poznań: Zysk i S-ka Wydawnictwo.
- Nowak, L. (2019). *Podmiot i system kulturowy*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Nowakowa, I., Nowak, L. (2000). *Idealization X: The Richness of Idealization*. Amsterdam–Atlanta: Rodopi.
- Woźniczka, M. (red.). (2011). *Metafilozofia – nieporozumienie czy szansa filozofii?* Kraków: Wydawnictwo «scriptum».